

Приказ књиге: Вељко Ђурић Мишина: *Варнава, патријарх српски*, Епархија сремска/Парохија Храма Светог Саве у Београду, Београд 2009.

Вељко Ђурић Мишина је вредан и искусан историчар. Његови главни радови проистекли су из континуираног истраживања голготе Српске православне цркве у 20. веку. Упознат са животом и деловањем наших архијереја, Ђурић се опробао и као биограф црквених личности. Пре биографије патријарха Варнаве (Росића), којој је посвећен наш приказ, он је у коауторству са Миодрагом Близанцем 2004. године објавио књигу *Патријарх Гаврило (Дожић)*

. Додајмо да су 1997. и 1998. године штампане Ђурићеве биографије Јездимира Дангића и Момчила Ђујића, истакнутих припадника четничког покрета у Другом светском рату.

Међу овдашњим историчарима постоје они који сматрају да се у нашој прошлости не може наћи много озбиљније урађених биографија црквених великодостојника, при чему такво стање делимично објашњавају и недостатком доступног биографског материјала.

[\[1\]](#)

Ђурићево мишљење је донекле слично. Делатност српских јерарха, према његовом запажању, пропраћена је великим бројем објављених радова, истина различите вредности. И Ђурић за најважније дело у овој области узима књигу владике Саве (Вуковића)

Српски јерарси од деветог до двадесетог века

(Београд-Подгорица-Крагујевац, 1996), издвојивши уз њу још две књиге:

Српски патријарси средњег века

Миодрага Ал. Пурковића (Минхен, 1974) и

Михаило, архиепископ београдски и митрополит Србије

Ђоке Слијепчевића (Минхен, 1980).

Што се тиче живота патријарха Варнаве, Ђурић истиче да га је постојање неколико мањих радова и евидентан недостатак целовите Варнавине биографије - две књиге Владимира А. Мајевског о Варнави Ђурић третира као хагиографско дело корисно за реконструкцију патријарховог живота - подстакло да приступи њеном исписивању. Уколико пођемо од става да квалитет једне биографије у великој мери зависи од природе биографског материјала, [\[2\]](#) треба имати у виду Ђурићево упозорење да и поред свог захтева није добио никакве списе од Службе државне безбедности о патријарху Варнави, а да у ономе што му је достављено из Српске православне цркве није нашао ништа изузетно. На уму ваља имати и његову ограду да поред недоступне

архивске грађе, биографија патријарха Варнаве не представља равномерну целину и због историјског контекста његове смрти.

„Конкордатска криза и околности Варнавине смрти су, наиме, засениле све друге чињенице из живота овог архијереја“, пише Ђурић (стр. 9)

Доцнији патријарх Варнава, рођен је као Петар Росић, 29. августа/11. септембра 1880. године, у Пљевљима, на Усековање главе Светог Јована Крститеља. Ђурић истиче да је Петар био дете благе нарави, скромно и омиљено у породици. Љубав према нацији, вери и традицији развила му је мајка Крсмана. После основне школе Петар уписује призренску Богословију у којој је његов брат Тодор био наставник. Након Призрена одлази на студије у Петроград, где 1905. завршава Духовну академију, замонашивши се у исто време. Јеромонах Варнава (Росић) упућује се потом у Цариград у коме бива постављен за свештеника при Српском посланству.

У Цариграду се усредсређује на учење грчког и турског језика, а почетком 1906. године обилази Свету земљу и у повратку посећује Хиландар. Утиске са двомесечног хаџилука описује у *Цариградском гласнику*, једином српском листу у турској престоници. У том гласилу Варнава је писао и о материјалним, организационим и духовним проблемима свештенства и монаштва, али о страдању наших свештеника у Старој Србији није смео да пише јер то не би ни било објављено. У јесен 1906. године кренуо је Варнава преко Бугарске у Србију, да би из ње продужио за Босну, Дубровник, Херцег-Нови, Котор, Цетиње, Подгорицу и Острог. Пут га је довео и до Задра (где се срео са Никодимом Милашем), Ријеке и Загреба. Импресије са тог путовања објавио је кроз неколико репортажа у *Цариградском гласнику*.

Уз препоруку српске владе, притисак руских дипломата и подршку цариградског патријарха Јоакима III, који се није у свему саглашавао са фанариотским тежњама, Варнава је 18. марта 1910. године изабран за викарног епископа митрополиту дебарском Поликарпу. Српски народ је, разумљиво, са одобравањем прихватио избор новог епископа. Симпатије су исказали и Грци, Бугари су се противили, а Немци то представили као успешну акцију српске пропаганде у Македонији. Епископ Варнава имао је и значајну улогу приликом посете краља Петра I Карађорђевића Цариграду, почетком априла 1910. године. Управљајући Епархијом велешко-дебарском, изложен при

том у појединим тренуцима и животној опасности, епископ Варнава испољиће тада обновитељску и градитељску црту која ће красити његов рад до краја живота. После Балканских ратова Варнава од архиепископа београдског и митрополита Србије Димитрија (Павловића) добија на администрирање (управљање) Велешко-дебарску, Охридско-битољску, Струмичку и Дојранску епархију.

„То је био почетак канонског сједињавања тих епархија са самосталном Српском православном црквом у Србији“, примећује Ђурић (стр. 46).

По избијању Првог светског рата Варнава се повлачи у Грчку, одакле је због знања језика, веза са црквеним великодостојницима и доказаног патриотизма упућен у дипломатску мисију у Русију, с циљем да обезбеди помоћ српском народу. Тамо ће бити сведок Фебруарске и Октобарске револуције. Из Русије 18. октобра 1917. године одлази за Лондон. Одатле продужава за Париз, Марсеј и Ницу, посећујући свуда српске избеглице. После Крфа стиже на Солунски фронт, где уочи његовог пробоја освештава капелицу коју су наши војници подигли на Кајмакчалану, чему присуствује и престолонаследник Александар.

Крајем 1920. године, после десетогодишње епископске службе, Варнава је изабран за митрополита скопљанског, уместо мученички пострадао Викентија, кога су бугарски војници за време рата спалили на ломачи. На новој дужности Варнава се посветио попуњавању упражњених парохија, често и са избеглим свештеницима из царске Русије, уклањању оних који нису ревносни из службе и дизању нових цркава и манастира. Успео је да иницира и враћање бројних црквених драгоцености из Бугарске и побољша односе две цркве. Покренуо је издавање часописа *Црква и живот*, водио рачуна о рестаурацији фресака и мозаика (у Нерезима је ангажовао Николаја Окуњева), културним, просветним и друштвеним манифестацијама које је новчано и духовно помагао.

Заједно са епископом битољским Јосифом и охридским Николајем борио се против бугарашке пропаганде у Јужној Србији, као и унијатске активности Ватикана на епархијским подручјима Српске православне цркве. Био је члан Синода, председник Великог духовног суда и архијереј који је на првојераршким пословима замењивао оболелог патријарха Димитрија.

Кад је патријарх Димитрије преминуо 24. марта/6. априла 1930. године, власт је истог дана, по хитном поступку, пошто је утицала на избор, сачинила и усвојила, без консултовања Патријаршије, Закон о избору патријарха који је држави обезбеђивао значајан утицај на избор новог поглавара. После примедби Патријаршије да би Сабор од шесторице изабраних требало да предложи тројицу владика Изборном сабору, краљ Александар је 11. априла прихватио допуне закона. Једног од те тројице владика, према том закону, краљ је на предлог министра правде именовано патријархом Српске православне цркве. Пошто је на Изборном сабору, 12. априла 1930. године, митрополит скопљански Варнава добио више гласова од митрополита црногорско-приморског Гаврила (Дожића) и митрополита дабробосанског Петра (Зимоњића), краљ Александар именовано је Варнаву за патријарха, што је Сабору тог дана саопштио министар правде Милан Сршкић. Његова интронизација, односно устоличење обављено је 13. априла у Саборној цркви у Београду. Патријарх Варнава је 6. јула устоличен и у Пећи, при чему је свој долазак искористио да посети најзначајније градове и светиње на том путном правцу. Потом је отишао до Скопља, а затим се вратио у своје седиште у Сремским Карловцима.

Ђурић учева да је до 1935. године патријарх Варнава подржавао југословенску идеологију и Краљевину Југославију. Био је близак сарадник, могло би се рећи и пријатељ краља Александра. Међутим, почетком 1935. године долази до његовог *отрежњења* под влашћу кнеза Павла и мало касније Милана Стојадиновића.

„За Српску православну цркву су наступала не први, а, нажалост, ни последњи пут у историји - бурна времена. Несналажање њених архијереја у јасном процесу стварања новог идеолошког државног поретка водило је ка директном сукобу са Стојадиновићем, који је нескривено, из још непознатих разлога, наметао клерикална римокатоличка и исламска решења као примарна у политичком животу Краљевине“, наглашава Ђурић.

Патријарх Варнава није био за признавање Совјетског Савеза. У комунизму је видео *најс трашнији отров*, што је изјавио у разговору за немачко гласило *Дојчес фолсблат* из Новог Сада. Сматрајући да се комунизму треба оштро супротставити, Варнава је истакао да је ту врсту опасности Адолф Хитлер отклонио од Немачке и да и даље води енергичну борбу на том плану. Ђурић помиње да је после убиства краља Александра, 9. октобра 1934. године у Марсеју, патријарх Варнава написао посмртно слово у октобарском броју

Гласника Српске Православне Патријаршије
, нагласивши у њему краљеве заслуге и бригу за Српску православну цркву.

У Варнавине заслуге Ђурић убраја отварање Школе за црквено појање и иконописне школе у манастиру Раковица, доношење Устава СПЦ 1931. године, а затим пажљиво бележи његова архипастирска путовања, освећења обновљених и новоизграђених храмова, при чему пада у очи Варнавину свесрдно ангажовање на покретању радова за спомен-храм Светог Саве на Врачару. Путовања која је патријарх Варнава предузимао била су изузетно упечатљива, што је поткрепљено и низом драгоцених фотографија. Ђурић наводи мишљење Мајевског да је Варнава био за поштовање туђе вере, туђих обичаја и особина. Био је лојалан Краљевини, залажући се за братску љубав и слогу свих њених грађана. Хроничари и сведоци патријархових посета писали су о њима као о величанственим и незаборавним призорима, са великом масом присутног света, подигнутим славолуцима, мегафонима преко којих се могло чути његово обраћање и друштвено-политичком елитом која га је сачекивала свуда где би дошао.

Делови петог поглавља, *Конкордат и Болест и смрт патријарха Варнаве*, свакако су ударни сегменти Ђурићеве књиге. Краљевина СХС, пише Ђурић, била је либерална и грађанска држава, са хетерогеном религијском припадношћу својих становника. Иако је православног живља у њој било највише, њега у склопу свих постојећих религија није било више од 46 посто. За разлику од Краљевине Србије и Краљевине Црне Горе, православље по Уставу нове државе није више било државна религија. Ђурић указује на то да је Ватикан као држава Римокатоличке цркве регулисао своје односе са државама у којима је било римокатолика потписивањем конкордата, тј. међудржавних уговора. Њима је Римокатоличка црква добијала значајна права и повластице, „али, заузврат, ни у једном случају Држави није давала ништа“ (стр. 165).

Кнежевина Црна Гора је прва од словенских држава 1886. године потписала конкордат са Ватиканом, док је Краљевина Србија то учинила 1913. године. Ватикан је, закључује Ђурић, с подозрењем и непријатељством примио настанак Краљевине СХС, изникле на рушевинама Аустро-Угарске. Отуда је међу последњима признао нову јужнословенску државу, условљавајући тај чин потписивањем конкордата. У том тренутку, наиме, на подручју Краљевине СХС важила су четири конкордата, тако да је због измењених околности требало склопити само један међудржавни уговор са Ватиканом.

После Видовданског устава било је више предлога како би то требало учинити. Ватикан је 1923/25/31. године одбио понуђене нацрте, а пошто је држава 1929/31. године регулисала правни положај осталих конфесија, преостало јој је да то уради и са Римокатоличком црквом. Краљ Александар је на припреми конкордата ангажовао Шарла Лоисеа, професора Сорбоне, али је streпео да конкордат, и поред права која ће заслужено припасти католичкој вероисповести, може изазвати раздор у земљи. Патријарх Варнава је у Васкршњој посланици из 1931. године испољио извесну дозу антикатоличанства, наставивши у наредном периоду да критикује Ватикан због прозелитизма у православном свету. Ђурић спомиње да су се Варнава и краљ Александар повремено састајали, али да није познато како су се одвијали њихови разговори у вези са конкордатом.

Након смрти краља Александра влада Богољуба Јевтића намеравала да 25. јула 1935. године свечано потпише конкордат у Ватикану, али је у међувремену дошло до избора и формирања прве владе др Милана Стојадиновића. Нови председник владе пристао је да испоштује договорени рок, чак је уместо Мехмеда Спаха за министра правде поставио Људевита Ауера, римокатолика који је требало да потпише тај уговор. У својим мемоарима Стојадиновић је забележио да је уочи одласка југословенске делегације у Рим Ауер посетио Варнаву и да је српски патријарх благословио споразум са Ватиканом, док је с друге стране Влада обећала промену Закона о СПЦ. Нажалост, Ђурић не обрађује саму посету Ватикану, као што је и пре тога просто *претрчао* преко онога што се дешавало непосредно по атентату на краља Александра.

Православни епископи су, међутим, негативно реаговали на конкордат. Услед пречих обавеза, Стојадиновић је тек две године од потписивања конкордата решио да га поднесе на усвајање Народној скупштини и Сенату. После указа краљевских намесника да се Влада овлашћује да Народној скупштини поднесе конкордат на ратификацију, Сабор је 11/24. новембра 1936. године саопштио да се противи стављању СПЦ у подређени положај у односу на фаворизоване конфесије, као и да не одобрава да се некој другој верској организацији пружају права која СПЦ није имала ни као државна црква.

Према томе, Сабор је од Владе очекивао да стопира ратификацију конкордата у Скупштини, што је поновио и у свом меморандуму који је 5. децембра 1936. године предат Стојадиновићу, али га је он шест дана касније одбацио наговестивши да ће се процедура усвајања конкордата окончати по плану. Патријарх Варнава је у Божићној посланици и

говору на дочеку православне Нове године изнео оштре речи, истина не помињући директно конкордат, па је његов говор по Стојадиновићевом наређењу забрањен за објављивање у новинама.

„Стрпљењу српског племена је крај. Понос нам више не дозвољава да ћутимо. Ми смо мукотрпно и многотрпно племе. Ми смо ослободили и уредили ову земљу да у њој будемо презрени и третирани без равноправности. Ми више нећемо да буде тако. Ми смо жртвовали све: заставу, грб... Ми тражимо равноправност. Иначе ћу ја положити главу своју за стадо своје“, рекао је патријарх Варнава у свом говору (стр. 173).

Паралелно с тим у јавности је започело спорење разним публикацијама. У кампању против конкордата укључиле су се и политичке партије видећи у томе шансу за обарање Владе. Створен је и *Православни народни одбор* који је предводио епископ далматински Иринеј. Владу је напала и
Народна одбрана

Илије Трифуновића Бирчанина, против Стојадиновића је устао и Димитрије Љотић, а и комунисти су били против конкордата јер су Ватикан сматрали фашистичким ослонцем. О проблему са конкордатом извештавала је и европска штампа, што само по себи говори какве је политичке тензије он изазвао.

Ипак, међу свештенством и владикама, пише Ђурић, било је и оних који су мислили да је свему требало помирљивије приступити. Мада се састајао са архијерејима, Стојадиновић је био непопустљив. Ђурић истиче да је некад био чак и непристојан, као кад је оптуживао Варнаву да има љубавницу. На редовном заседању Сабора, почетком маја 1937. године, патријарха Варнаву је због нарушеног здравља мењао митрополит Доситеј. Архијереји су у саборској декларацији указали на проблем конкордата и оправдане примедбе које је он изазвао, осудивши политичка разрачунавања којима је конкордат био само повод. Стојадиновић је 1. јуна разговарао са архијерејима у Патријаршији, али је свако остао на ранијим позицијама. Иначе, на мајском Сабору је донет закључак да ће сваки посланик који припада СПЦ бити из ње искључен ако гласа за конкордат, а свештеник који подржи тај акт лишен чина.

Народна скупштина је 19. јула 1937. године започела расправу о конкордату, док је Синод наложио служење молепствија за Варнавину оздрављење, уз одобрење Архијерејском намесништву Београда да се истог дана одржи литија од Саборне цркве до Храма Светог Саве на Врачару. Без обзира на забрану Министарства унутрашњих послова, литија је кренула са најразличитијим људима у поворци: искреним верницима, опозиционарима, комунистима итд. Полиција је растурила литију, а због бруталне

Пише: Добрица Гајић
среда, 29 јул 2009 08:48

интервенције жандарма она је упамћена као *Крвава литија*. Без обзира на то, конкордат је усвојен 23. јула 1937. године са 167 гласова „за“ и 129 „против“.

Стојадиновић је намеравао да не жури са прослеђивањем конкордата Сенату, желећи да се то обави у лепшој и помирљивијој атмосфери, као и да сачека тренутак кад ће Сабор бити у стању да пуноважно одлучује. Из таквог става председника Владе, напомиње Ђурић, могло се закључити „да је Стојадиновић у неку руку рачунао на брзу смрт патријарха Варнаве и избор новог првојерарха који ће бити кооперативнији“ (стр. 180). Исте ноћи кад је конкордат усвојен и кад је Стојадиновић излагао своје намере посланицима ЈРЗ, умро је патријарх Варнава. Ђурић скреће пажњу на то да је у конкордатској кризи Ватикан ћутао, с тим што је своје намере настојао да реализује посредством министара римокатолика, пре свега преко Антона Корошеца (унутрашњи послови), бившег свештеника који је, према неким сведочењима, довукао полицијска појачања из Словеније и Хрватске у Београд.

Истине ради, треба рећи да су војска и хрватске политичке странке избегле да се умешају у конкордатску кризу, држећи се све време по страни.

Прве вести о нарушеном здрављу патријарха Варнаве, запажа Ђурић, обелодањене су 3. августа 1930. године. Од тада ће српски духовни поглавар често посећивати бање и санаторијуме ради лечења и опоравка. Патријарх Гаврило (Дожић) написао је у својим мемоарима да му се Варнава почетком 1937. године жалио на болове у стомаку. Спасовдан, градска слава Београда, прошла је те године без његовог предвођења литије. Првих дана јуна Варнавино здравље се опасно погоршало. Конзилијум лекара бринуо се о њему, а СПЦ је билтеном обавештавала јавност о свим променама. Упркос томе, по народу се раширила прича да је Варнава отрован, иако је озбиљних здравствених проблема са желуцем и бубрезима имао и пре. Крајем јуна он више није могао да узима храну. Из Беча су стигли специјалисти како би пратили његову болест. Градом су кружиле гласине да га је чашом воде отровала нека жена на железничкој станици у Сремским Карловцима или су га отровали католици зато што их је ометао код конкордата.

Ванредни Сабор СПЦ састао се 25. јуна/8. јула, у Саборној цркви је одржано молепствије за Варнавино оздрављење. Ђурић цитира један закључак Сабора донет на основу онога

што су лекари истражили.

„Резултати досадашњих испитивања узрока болести своде се на факат, да је патријарх уистину отрован, како се у нашој јавности стално говори. На који начин се десило то тровање, не зна се тачно“, закључио је Сабор (стр. 194).

У здравственом билтену од 22. јула остало је забележено да је код патријарха напредовало и запаљење плућа, уз изражену срчану слабост и још неке проблеме. Следећег дана око 14 часова почело је умирање патријарха Варнаве, да би у ноћи 23/24. јула 1937. године он и преминуо после 55 дана проведених у болесничком кревету. Лекарска комисија је званично саопштила да је Варнава умро од туберкулозе. Стојадиновић је одбацио сваку помисао да је Варнава могао бити отрован уз сагласност Владе, а могуће тровање везивао је искључиво за период Варнавине болести. У том смислу помиње две верзије. Једна је да су то урадила два руска емигранта - од којих је један био Варнавин кувар - који су *нестали* после патријархове смрти. Ту причу је Стојадиновић чуо од свештеника Љубомира Шћепановића који је надзирао економске послове за патријарха. Према другој верзији, тровање је извео Бошко Богдановић, иначе Варнавино кумче и саветник, који је на ту причу гледао као на пакосну измишљотину својих противника.

Пре сахране Варнавино тело било је изложено у Саборној цркви. Почасну стражу држали су наоружани четници, а на поклоњење је дошао и кнез Павле који се због тога вратио из Словеније. Архијереји су одбили Влади предлог да се сахрана обави о државном трошку. Свим министрима забрањено је да дођу на сахрану. Погребу је, иначе, присуствовало више десетина хиљада људи. Од страних дипломата био је само немачки амбасадор. Патријарх Варнава сахрањен је 16/29. јула у малој цркви Светог Саве на Врачару, коју је тестаментом одредио за место свог починка док се не подигне светосавски спомен-храм.

Приводећи своје разматрање крају, Ђурић износи сумарна запажања о личности патријарха Варнаве. Његова процена је да је краљ Александар очекивао да ће Варнава према Круни испољавати сервилност и послушност, али да је именовани патријарх показао енергичност, вредноћу, добре организаторске особине и способност да се уклопи у захтеве времена и неминовне промене. Одмах после тих речи, Ђурић помиње да је Варнава био у пријатељским односима са Александром и да је после његовог убиства изгубио значајну подршку, што је само по себи контрадикторно. Не мислимо да је краљ Александар очекивао сервилност у дословном смислу, пре ће бити да се надао коректној сарадњи, што је и нормално. А њих двојица, заправо, и јесу добро сарађивали,

ако се пажљиво прати њихова међусобна комуникација. Нема у том односу никаквих сукоба, па се може основано претпостављати да би и питање конкордата било тактичније решено да је Александар остао жив.

Насупрот томе, Ђурић добро скицира Варнавине заслуге на месту првојерарха СПЦ: увођење готово комплетног законодавства у Цркву, развијање мисионарске делатности, зидање нових и обнављање старих храмова, брига за монаштво и обилажење епархија на којима је долазио у непосредан контакт са народом. Реконструкцију Варнавиног живота Ђурић завршава наводећи и два опречна мишљења једног истог човека о патријарху Варнави. Прво износи похвале митрополита Гаврила (Дожића), а онда спомиње његову тврдњу коју је као новоизабрани патријарх наводно рекао Милану Јовановићу Стојимировићу, да је Варнава био „расипник, небрига, бескичмењак и хаотичар првог реда“ који је Цркву оставио у огромним дуговима (стр. 213). Ипак, после таквих речи он даје један већи цитат Божидара Ковачевића, према чијој оцени ће међу српским патријарсима Варнава остати упамћен „као један од највећих ревнитеља за добро Цркве и народа“ (стр. 213).

После рекапитулације Варнавине биографије, можемо рећи да је Ђурић врло акрибично представио живот овог српског патријарха. С друге стране, сматрамо да је непомињањем одређених појединости пропустио да направи још потпуније дело. Примера ради, Ђурић не обрађује подужи говор Милана Стојадиновића одржан приликом уласка конкордата у скупштинску процедуру, који је врло важан за разумевање Стојадиновићевих намера. [3] У њему је, између осталог, Стојадиновић истакао да је ратификовање конкордата за Краљевску владу представљало наслеђену обавезу, односно *плаћање менице којој је рок дошао*, како је сам рекао, као и да је страховање СПЦ да ће се наћи у подређеном положају у односу на Римокатоличку цркву било лишено сваког основа. Видљиво је из тог обраћања да је он био свестан чињенице да у Краљевини живи неколико милиона римокатолика и да то питање треба законски решити. Осим тога, веровао је да би неусвајање конкордата постало *страховито оружје* у рукама хрватских сепаратиста у иностранству, јер би они тврдили да је то урађено управо због Хрвата који представљају већину католика у Краљевини Југославији. У свом говору је најавио и постизање *пријатељског споразума* са СПЦ, што је несумњиво и желео да оствари. Претпоставке историчара су да је усвајањем конкордата Стојадиновић у ствари планирао да одвоји део Хрвата од Мачека

и ХСС, као и да побољша односе са Италијом.

[4]

Ђурић је, такође, могао да кратко изложи и однос патријарха Варнаве према Богомољачком покрету епископа Николаја (Велимировића). Предводници овог покрета, наиме, тврдили су после Варнавине смрти да су у њему имали *великог пријатеља*

и

покровитеља

. „Овај наш духовни вођ и заставник носио је светосавску заставу праве вере, родољубља и братољубља, тако високо уздигнуту, да ју је видео сав свет. Томе се радовао цео наш народ. Томе се радовао и велики руски народ са свима православним народима. Сви су гледали у патријарху српском најхрабријег заставоносца Православља. Само су непријатељи Српства и Православља кипели од зависти и гнева“, записао је о Варнави епископ Николај.

[5]

[1] Др Радмила Радић, *Патријарх Павле (Стојчевић)/Биографија*, Танјуг/Компанија Новости АД, Београд 2005, стр. 7.

[2] Ibid, стр. 7.

[3] Др Бранко Надовеза, *Историја српског радикализма 1903-1990*, ЗИПС, Београд 1998, стр. 392-403.

[4] Ibid, стр. 403.

[5] Драган Суботић, *Епископ Николај и православни богомољачки покрет/Православна народна хришћанска заједница у Краљевини Југославији 1929-1941*, Нова Искра, Београд 1996, стр.189.